

**ИННОВАЦИОН ЁНДАШУВ АСОСИДА БОШЛАНГИЧ
СИНФ ЎҚИТУВЧИЛАРНИНГ ТАДЖИКОТЧИЛИК
КОМПЕТЕНЦИЯЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ИМҚОНИЯТЛАРИ**

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.95.15.016>

Рахматова Феруза Абулқосимовна,

*Жиззах давлат педагогика институти, педагогика фанлари бўйича
фалсафа доктори, “Педагогика таълими назарияси” кафедраси мудири*

Аннотация: Мақолада бўлажак бошланғич таълим ўқитувчиларининг тадқиқотчилик кўникмаларини ривожлантириш хусусиятлари ёритилган. Муаллиф олий таълим муассасалари талабаларида тадқиқотчилик компетенцияларни ривожлантириш бўйича ўз фикр ва мулоҳазаларини бериб ўтган.

Калит сўзлар: Бошланғич таълим, тадқиқотчилик компетенциялар, ривожлантириш, билим, малака, кўникма, метод, технология, хусусият.

**ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ У ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ
НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ НА ОСНОВЕ ИННОВАЦИОННОГО
ПОДХОДА**

Рахматова Феруза Абулқосимовна,

*Джизакский государственный педагогический институт, доктор
философских наук, заведующий кафедрой “Теории педагогического
образования”*

Аннотация: В статье освещены особенности развития исследовательских умений будущих педагогов начального образования. Автор дал свое мнение и рекомендации по развитию исследовательских компетенций у студентов высших учебных заведений.

Ключевые слова: начальное образование, исследовательские компетенции, развитие, знания, квалификация, умение, метод, технология, характеристика.

**OPPORTUNITIES FOR DEVELOPING RESEARCH
COMPETENCES OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS ON THE BASIS
OF INNOVATIVE APPROACH**

Rakhmatova Feruza Abulqosimovna,

*Jizzakh State Pedagogical Institute, Doctor of Philosophy in Pedagogical
Sciences, Head of the Department of Theory of Pedagogical Education*

Abstract: The article highlights the features of the development of research skills of future primary education teachers. The author gave his opinion and recommendations on the development of research competencies among students of higher educational institutions.

Keywords: primary education, research competencies, development, knowledge, qualification, skill, method, technology, characteristics.

Сўнги йилларда бошланғич синф ўқитувчисининг бу иши алоҳида аҳамият касб этди. Инновацион таълим муассасаларининг пайдо бўлиши, кўп босқичли дастурлар, таълим жараёнларининг дифференциацияси, бошланғич мактабда таълимнинг ҳар хил турларидан фойдаланиш –

буларнинг барчаси ўқитувчини ўз педагогик фаолиятини қайта кўриб чиқишга ва таҳлил қилишга мажбур қилади. Замонавий шароитда бошланғич синф ўқитувчисининг тадқиқот фаолиятининг роли ортиб бораётгани унинг тадқиқот қобилиятини диалектик тизим-интеграл таҳлилининг методологик нуқтаи назаридан тушунишни талаб қилади. Бу уни ўқитувчининг касбий компетенциясининг яхлит тизимида, қисм ва бутун диалектикаси контекстида, муҳим мантиқий-концептуал ва мазмун-функционал таърифда кўриб чиқишни назарда тутади.

Шу нуқтаи назардан, бошланғич синф ўқитувчисининг тадқиқот малакасининг моҳиятини тушунишнинг калит, тизимли тоифалари, биринчи навбатда, контекстда “ўқитувчининг касбий компетенцияси”, “касбий компетенция”, “касбий фаолият» каби тушунчалардир. У тизимли ва мазмунли киритилган ... Айнан мана шу тушунчалар тизимли ажралмас ҳодиса сифатида бошланғич синф ўқитувчисининг тадқиқот компетенциясининг категорик аппаратиташкил қилади. Бошқача қилиб айтганда, бошланғич синф ўқитувчисининг тадқиқот компетенциясини тушуниш фақат субъектив характериға эга бўлган бир қанча умумий тоифаларнинг моҳиятини англаш асосида мумкин.

Шундай қилиб, касбий компетентликнинг компонентларини ўрганган барча тадқиқотчилар унинг кўп қиррали, кўп ўлчамли ва тизимли хусусиятларига эътибор қаратадилар.

Демак, касбий компетентлик – бу мутахассиснинг касбий фаолияти билан боғлиқ бўлган, яъни бирор бир аниқ турдаги фаолиятни амалга ошириш учун етарли бўлган билим, маҳорат, кўникма ва тажрибаларни акс эттирувчи тадқиқотчилик ва шахсий сифатларнинг уйғунлашган тавсифидир. Манбаларда келтирилишича, профессионал моҳирлик бевосита қобилиятлар ва шахснинг ижодий ўзига хослигига боғлиқ бўлади. Касбий компетентлилик одамнинг умумий ва махсус олган таълими ва амалиётда олган билимлари, кўникмалари ва маҳорати билан уйғунлашиб кетади.

Касбий компетенция замонавий ўқитувчи фаолиятининг энг муҳим кўрсаткичидир. Шу нуқтаи назардан, бу ҳодиса тадқиқотчилар эътиборидан четда қолмаган. Буни замонавий педагогик адабиётларда компетенция таърифларининг хилма-хиллиги исботлайди. Бу ҳаракатларга қарамай, ўқитувчининг касбий компетенцияси, педагогик назария ва амалиётнинг етакчи тоифаси бўлиб, замонавий педагогик онгда аниқ таърифга эга эмас.

Бошланғич синф ўқитувчисининг тадқиқот малакасини шакллантириш жараёни умрбод таълим контекстида (маълум бир таълим тури сифатида) амалга оширилишини ҳисобга олиб, биз бу жараённинг дидактик моҳиятини аниқлаш зарурати билан дуч келдик. Фақат бу ҳолатда уни махсус дидактик макон сифатида тушуниш мумкин, унинг доирасида моҳиятан ўқитувчининг тадқиқотчи ролиға узлуксиз тайёргарлик жараёни амалга оширилади.

Дидактик концепция – бу ўқув жараёни лойиҳалаштирилган ва амалга ошириладиган қоидалар тизими. Бу қоидалар унга маълум мақсадли, мазмунли ва процессуал хусусиятларни беришга мўлжалланган бўлиб, бунинг натижасида у таълимдан кутилган ижтимоий функцияни бажариши мумкин – маълум турдаги таълимга эга бўлган шахсни шакллантириш.

Тадқиқотчи бўлишга қодир бўлган бошланғич синф ўқитувчисининг шаклланиши, моҳиятиға кўра, тадқиқотчи типдаги ўқитувчи, тадқиқотчи-тажрибачининг шаклланишидир. Бу муаммонинг ечими бошланғич синф

ўқитувчисининг касбий хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда узлуксиз таълим жараёнининг мақсадли, мазмуни ва процессуал хусусиятларини акс эттирувчи дидактик стратегия тузишни ўз ичига олади.

Бошланғич синф ўқитувчисининг ўзига хос хусусияти шундаки, у ўқув жараёнини биринчи бўлиб бошлайди, ўқувчининг билим олишига асос яратади ва умуман олганда таълим фаолияти, мактабда ўзини тутиш меъёрларини белгилайди.

Бошланғич синф ўқитувчиси ёш ўқувчиларнинг буқобилиятига ишониши, шунингдек ўқитиш ва тарбиянинг узлуксизлигини рағбатлантириши муҳим, бунинг учун ўқиш натижаларини ўрта мактаб ўқитувчиларига ўтказиш керак.

Бошланғич синф ўқувчиларининг ёш хусусиятлари ўқитувчининг касбий компетенциясининг хусусиятларини белгилайди. Маълумки, бошланғич мактаб ёши – бу ўқитувчига, унинг баҳолари ва мулоҳазаларига очик, ишончли муносабат даври, болалар ҳали ҳам ўйинга мойил, ҳиссий ва ўз-ўзидан. Бошланғич синф ўқитувчиси ёш ўқувчиларнинг илик мулоқотга, ҳамдардликка бўлган эҳтиёжини ҳисобга олиши муҳим. Шунинг учун, у бу ҳиссиётни сақлай олиши ва болаларнинг ўз-ўзидан пайдо бўлишини ҳимоя қила олиши, ёш ўқувчиларни бошқа одамларга ҳамдард бўлишга ўргатиши талаб қилинади. Кичик мактаб ўқувчилари, агар сиз уларга ҳаракат натижалари ва ниятларини фарқлашга ёрдам берсангиз, ҳаракатни ахлоқий баҳолашга тайёр. Ўқитувчи, шунингдек, болаларнинг имкониятларини ўрганиш, болалар учун уй вазифасини тузиш учун ота-оналар билан биргаликда иш олиб бориши керак. Бироқ, бошланғич синф ўқитувчисининг тайинланган касбий роли ва унинг хусусиятларига фақат функционал мослашуви ҳақида гапириш жуда оддий бўларди. Ўқитувчи педагогик ишнинг субъекти сифатида нафақат педагогик фаолиятни амалга оширишга, балки уни ривожлантириш ва такомиллаштиришга ҳам индивидуал ижодий ҳисса қўшади.

Таҳлиллар шуни кўрсатадики ўқитувчиларнинг тадқиқотчилик компетенцияси – бу ўқитувчининг касбий тайёргарлиги барча талабларга жавоб беришини аниқлаб, унинг тадқиқотчилик кўникмаларини эгаллаганлигини билдиради, компетентлик эса бу ушбу тадқиқотчилик талабларни эгаллаш даражаси, яъни мутахассиснинг касбий ва илмий салоҳияти.

Таҳлиллар натижасида кундалик ҳаётда компетентли мутахассис деганда, ўз соҳасини мукамал эгаллаган, соҳадаги инновацион янгиликлар устида тадқиқотлар олиб борадиган ва уни амалиётда қўллай оладиган, ижтимоий ҳаётда фаол ҳаракат қила оладиган, замонавий ахборот технологияларни мукамал эгаллаган шахс тушунилади.

Шундай экан, бўлажак бошланғич синф ўқитувчисининг тадқиқотчилик компетенциясини ривожлантириш – бу илмий-тадқиқот фаолият моҳиятини ташкил этувчи функционал вазифаларни муваффақиятли хал этадиган билимлар, малака, кўникма ва шахсий сифатларнинг тизимли равишда намоён бўлишидир.

Юқорида келтирилган ёндашувлар, ифодаланган таъриф ҳамда тавсифларнинг мазмун-моҳияти ўқитувчилик касбини эгаллаш ҳамда мазкур касб йўналишида компетентли мутахассис бўлиш учун ўзига хос талаблар мавжудлигини кўрсатиши билан бир қаторда, компетентлик

компонентлари бўлган билим, кўникма, малака, қобилият, хислатлар ҳамда илмий аҳамиятга эга бўлган тадқиқотчилик сифатларни шакллантириш ва ривожлантиришнинг асослари ва мазкур мақсадга йўналтирилган жараёнларни алоҳида ўрганиш заруратини назарда тутди.

Олий таълим муассасалари талабаларида тадқиқотчилик кўникмаларини ривожлантириш заруратини ифодалаш билан бир қаторда, уларда касбий билимдонликни ривожлантириш, ўз устида ишлаш, узлуксиз малака ошириш, ўқитишнинг инновацион технологияларини ҳам кафолатли ўзлаштирилишини тақозо этади. Уларни ўзлаштирилиши самарадорлиги қуйидаги омилларга бевосита боғлиқ ҳисобланади:

бўлажак ўқитувчининг хорижий тиллардан бирини билиши ҳамда мулоқотда самарали фойдалана олиши;

ўз фикрини оғзаки ва ёзма тарзда аниқ, тушунарли ифода этиш, ўрганилаётган мавзуга мос саволларни мантиқан тўғри шакллантириш ва жавобини объектив баҳолаш ва тушунтириш;

ҳамкорликдаги фаолиятни ташкил этишга ижтимоий мослашувчанлик, ўзаро мулоқотда ўқувчи ёки ўқувчилар фикрини тинглай билиш, ўзаро тенглик тамойилларига асосланган субъект-субъект муносабатларини шакллантириш.

Бўлажак ўқитувчининг тадқиқотчилик компетентлигини шакллантириш ва ривожлантиришнинг биринчи шарти, бизнингча, ўқув жараёнини симуляцияланган тадқиқот фаолиятида ўқувчиларнинг субъектив ўрнини амалга ошириш усул ва воситалари билан таъминлашдир. Ўқувчиларнинг тадқиқот позициясини энг фаол шакллантириш таълим модели контекстида ҳаракат орқали юзага келади (мактабда бўлажак тадқиқот фаолияти мазмунининг бутун шакл, метод ва воситалари тизими ёрдамида моделлаштириш). Тадқиқотимизда талабаларнинг субъектив позициясини симуляция қилинган тадқиқот фаолиятида амалга оширишнинг қуйидаги усуллари ва воситалари аниқланади:

рефлексив позицион мунозара, рефлексив-аналитик мулоқот, рефлексив семинарлар, “тадқиқот портфели ўз -ўзини ривожлантириш”, “мен келажакда ўқитувчи-тадқиқотчиман” тушунчаси, тадқиқот вазиятларини моделлаштириш, касбий ўсиш учун ўқув машқлари ва акмеологик тренинглари, тадқиқот дизайни, проектив ва имитацион ўйинлар;

ўқувчиларнинг мустақил тадқиқот фаолиятини муаммоли бошқариш;

ўқитувчининг инновацион метод ва технологияларини ишлаб чиқиш;

аниқ тадқиқот муаммоларининг энг самарали ечимларини таҳлил қилиш, моделлаштириш, лойиҳалаш ва амалга оширишда малакали ёрдам беради.

мустақил тадқиқот фаолиятини бошқаришда, унинг тадқиқотчилик лаёқатини шакллантириш ва ривожлантиришга қаратилган тадқиқот ўз-ўзини ривожлантириш траекториясини ўзи яратадиган шароитдан иборат.

Бўлажак ўқитувчининг илмий-тадқиқот компетентлигини шакллантириш ва ривожлантиришнинг муҳим шарти талабалар, университет ўқитувчилари ва мактаб ўқитувчиларининг ҳамкорлиги муҳим аҳамият касб этади.

Юқоридагилардан хулоса қилиб шуни таъкидлаш мумкинки, бўлажак ўқитувчининг тадқиқотчилик компетенцияси олиб бораётган фаолиятида намоён бўлади ва агар тадқиқотчи-талаба фаолиятга нисбатан фаол тадқиқот позициясини эгалласа, унда мотивация бўлса, уни амалга ошириш

мумкин. “Мен бўлажак ўқитувчи-тадқиқотчиман” мотивацияси асосида ўз-ўзини тадқиқ қилишнинг траекториясини қуришни ўз ичига олган “жонли” мотивацияли фаолиятига қўшишга имкон берди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1.Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони. – Т.: Адолат, 2017. 112 б.

Narbaeva, T.K, Musurmanova, A. «Priority areas of spiritual, moral and physical education of youth in the family». Annals of the Romanian Society for Ceff Biology 25.1 (2021): 6485-6496.

Narbaeva, T.K, Musurmanova, A. «Priority areas of spiritual, moral and physical education of youth in the family». Annals of the Romanian Society for Ceff Biology 25.1 (2021): 6485-6496

4.Ожегов С.И. Словарь русского языка. // Под ред. Н. Ю. Шведовой. 3-е изд-е . – М.: Русский язык, 1990. – С. 928.

5.Педагогика: энциклопедия. II. жилд, / тузувчилар жамоаси – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси. Давлат илмий нашриёти, 2015.–84б.

Турғунов С.Т., Дониёров Б.Х, Умаралиева М.А., Шодмонова Ш.С. ва бошқ. Ўқитувчиларнинг касбий маҳорат ва компетентлигини ривожлантириш. – Т.: Сано-стандарт. 2012. 172 б.

Махмудов А.Х. Совершенствование дидактического обеспечения компетентностной подготовки будущих магистров., дисс:… д-ра. пед. наук.–Ташкент.– 2017.- С.226.

8.Umaralieva M. Pedagogical conditions of forming professional competence of teachers//Eastern European Scientific (ISSN 2199-7977). Journal. –Dusseldorf-Germany.2017.65-68p.

9.Умаралиева М.А. Хамқорлик педагогикаси асосида ўқитувчиларнинг касбий компетентлигини ривожлантиришнинг ўзига хос жиҳатлари.// Узлуксиз таълим журнали. –Т., 2018 №5-сон. 88-93б.

10.Умаралиева М.А.. Методы формирования профессиональной компетентности педагогов// Образования через всю жизнь: Непрерывное образование в интересах устойчивого развития: материалы 13-й междунар. конф. ”– Санкт-Петербург–2015.Часть II.С.67-70.

11.Umaralieva M. A. The role of creative technologies in development of professional competency of general secondary pupils in collaborative pedagogy// European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. –Volume 7 Number5,2019ISSN2056-5852.13-15p.